
HISTORICKÉ REFLEXIE

IKONOGRAFIA ŠTEFÁNIKOVHO POMNÍKA V BRATISLAVE

FERDINAND VRÁBEL

VRÁBEL, F.: Iconography of the Monument of Milan Rastislav Štefánik in Bratislava. *Vojenská história*, 4, 14, 2010, pp. 123–135, Bratislava.

The study deals with the iconography of the Monument of Milan Rastislav Štefánik in Bratislava. In the comparison of the writing and three-dimensional sources, the contemporary witnesses, the allegations of the author Bohumil Kafka and the heraldic rules the author comes to conclusion that in case of the one-tail lion on the pylon behind the figure of Štefánika it is a shield-holder, or the protector of the small Czechoslovak state symbol and at the same time a symbol personifying the strength and determination of Czechoslovak legions to fight for freedom and the establishment of their own state. This lion, therefore, does not symbolize neither the Czech, nor the Czechoslovak statehood (the later being symbolized by the mere state symbol protected by the shield-holder in the form of a lion and two smaller two-tailed lions on the collar of the Štefánik's shirt under the air suit). This lion was the symbol of the Czechoslovak Armed Forces whose military tradition in the 1st Czechoslovakia (1918 – 1938) were intentionally established on the mission of the Czechoslovak voluntary troops- the legions in Italy, France, and especially in Russia (Battle of Zborov, Bachmatch etc.), which the highest number of the legionnaires in action. Gen M. R. Štefánik; in the cooperation with the other establishers – T. G. Masaryk and E. Beneš.; highly contributed to the establishment, organization and the military-political use of the legions for the sake of the build up of the own common state of Slovaks and Czechs.

Military History. Slovakia in Czechoslovakia. Personalities. M. R. Štefánik. Monuments.

Od 4. mája 2009 stojí v Bratislave obnovená socha generála Milana Rastislava Štefánika. Monumentálne dielo sochára a Štefánikovho osobného priateľa akademického sochára Bohumila Kafku je dnes, na rozdiel od svojho pôvodného miesta na dnešnom Námestí Ľudovíta Štúra, kde krátko po svojom odhalení v roku 1938 stálo, v rovnako monumentálnom prostredí na širokom priestranstve v novej štvrti Eurovea na rovnomennom Námestí M. R. Štefánika na nábreží Dunaja. O obnovenie tohto pomníka sa zaslúžila predovšetkým Nadácia Milana Rastislava Štefánika, ktorej sa po 15-ročnom (!) úsilí podarilo

uskutočniť svoj zámer znovuoobnoviť túto sochu v Bratislave navzdory značnej opozícii z radov tých, ktorí Štefánikov život a dielo dodnes nepochopili, ale napriek tomu sa usilujú Štefánika si prisvojiť a jeho pôsobenie skresľovať podobne ako v minulosti. Proti inštalovaniu repliky Kafkovho diela sa rozpútala rozsiahla publicistická antikampaň, konali sa protestné zhromaždenia, zbierali sa podpisy pod petíciu... Príznačné je, že medzi signatármi petície sa nájdu mená nielen tých, ktorí sa nepokryte hlásia k režimu vojnovnej Slovenskej republiky, ale aj viacerých bývalých komunistov. Súčasťou mnohých článkov verbujúcich proti Štefánikovej soche boli aj „zasvätené“ rozbor, ktoré sa snažili menej informovaných čitateľov pomýliť rôznymi tvrdeniami o podobe výtvarného diela a o údajných zámeroch jej českého autora aj symbolikou tohto pomníka vyjadriť „podriadenosť“ Slovenska historickým českým krajinám, alebo „menej významný“ podiel Štefánika na vzniku Československa. Ak by to bolo len v rovine jednostranných ideologických útokov, ktoré aj tak čítajú prevažne len stúpenci niektorých takých politických strán a prúdov, ktoré v súčasnosti hlavnehlava prehodnocujú dejiny a snažia sa ich prispôsobiť na svoj obraz, bolo by to čiastočne pochopiteľné. Horšie však je, ak sa na jednej strane veľa hovorí o vlastenectve a o otázkach výchovy mládeže v duchu ideálov lásky k vlasti a hrdosti na naše významné osobnosti, ktorých pôsobenie sa nieslo v znamení hodnôt slobody a humanity, ale na druhej strane sme opakovane svedkami toho, že ani najvýznamnejší predstavitelia Bratislavy si dnes nepovažujú za povinnosť zúčastňovať sa napríklad na oslavách oslobodenia mesta 4. apríla, alebo na oslavách Slovenského národného povstania. Aj preto je potrebné sa opakovane vracieť aj k takým otázkam, ako je napríklad socha M. R. Štefánika v Bratislave, a vysvetľovať skutočné súvislosti a význam tohto výtvarného diela. Pri hlbšej historickej perspektíve je to totiž práve Štefánik, ktorého osoba tvorí oblúk od revolučného pohybu slovenského národa v rokoch 1848 – 1849 (obaja popravení Šulekovci boli jeho príbuznými z matkinej strany), cez zápas Čechov a Slovákov za slobodu a samostatný štát v rokoch 1914 – 1918 a cez boj proti fašizmu v rokoch 1939 – 1945 (partizánske brigády M. R. Štefánika, pancierový vlak Štefánik) až po odpor proti komunistickej totalite v rokoch 1948 – 1989.

Zvýšená produkcia publikácií o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi po roku 1989 prispela k lepšiemu poznaniu a pochopeniu jeho života, ale ešte stále nedostatočne osvetlila niektoré problémy spojené s touto výnimočnou postavou našej novodobej histórie. Mimoriadne prínosné štefánikovské štúdie priniesli dva vedecké zborníky vydané pri Štefánikových jubileách – 120. a 130. výročí jeho narodenia.¹ Aj keď niektoré príspevky riešia aj otázku legiend a mýtizovania Štefánika a problém jeho rozporného hodnotenia,² interpretácií a „metamorfóz jeho slovenskosti“³ stále ešte je dosť aj bielych miest, a niektorými otázkami sa autori alebo nezaoberajú, alebo nepovažujú za potrebné ich podrobnejšie preskúmať. Mám tu na mysli napríklad vzťah Štefánika k hlasizmu,⁴ otázku jeho postoja k veliacemu jazyku v čes-

-
- 1 HRONSKÝ, M. – ČAPLOVIČ, M. (zost.). *Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik – vojak a diplomat*. Zborník príspevkov a materiálov z vedeckej konferencie v Bratislave 4.–5. mája 1999. Bratislava : Vojenský historický ústav 1999, ČAPLOVIČ, M. – FERENČUHOVÁ, B. – STANOVÁ, M. (ed.). *Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie*. Bratislava : Vojenský historický ústav – Ministerstvo obrany SR v spolupráci s Historickým ústavom SAV a Slovenským národným archívom 2010.
 - 2 KOVÁČ, D. M. R. Štefánik – Slováčok a Európan. In HRONSKÝ, ČAPLOVIČ, ref. 1 s. 158-165. Tenže. Zápas o Štefánika v slovenskej historiografii a publicistike. ČAPLOVIČ, FERENČUHOVÁ, STANOVÁ, ref. 1, s. 75-84, MACHO, P. K formovaniu obrazu národného hrdinu prostredníctvom umeleckej literatúry. In: HRONSKÝ, ČAPLOVIČ, ref. 1 s. 202-217.
 - 3 KŠIŇAN, M. *Metamorfózy Štefánikovej slovenskosti*. In HRONSKÝ, ČAPLOVIČ, ref. 1, s. 97-115.
 - 4 Viacerí autori vychádzajú z príslušnosti Štefánika k hlasistickému hnutiu, ale spochybnením tejto príslušnosti u Jozefa Škultétyho a ďalších pôvodcov sa nezaoberali. KOVÁČ, Dušan. *Milan Rastislav Štefánik. Portréty*.

koslovenských légiách, jeho publicistiku z rokov štúdií v Prahe, kritické príspevky v autonomistickej tlači o legionároch i o samotnom Štefánikovi už na začiatku 20. rokov minulého storočia atď. Týmto problémami sa podrobnejšie nezaoberajú ani vedecké príspevky v najnovšom zborníku dokumentov a štúdií o Štefánikovi, vydanom v roku jeho 130. výročia narodenia. Tak je to aj s problémom sochy – pomníka M. R. Štefánika v Bratislave. Pritom tu ide o nesmierne zaujímavú otázku, v ktorej sa občas mýlia aj autori seriózných publikácií. Napríklad etnograf Daniel Luther vo svojej najnovšej publikácii o medzivojnovom živote v Bratislave píše o deštrukcii Štefánikovej sochy ako o „odstraňovaní symbolu českej štátnosti“.⁵ Dušan Kováč sa zase domnieva, že v prípade leva išlo „o symbol československého štátu“.⁶ Obe tvrdenia sú však diskutabilné, veľmi ťažko obhájiteľné a ponúka sa aj oveľa pravdepodobnejší a prijateľnejší výklad symboliky leva na Štefánikovom pomníku. Cieľom tohto príspevku je pokúsiť sa podrobnejšie rozobrať a vysvetliť ikonografiu Kafkovho diela.

VZNIK DIELA

Prístup k Štefánikovým pomníkom u nás v minulosti i v súčasnosti názorne symbolizuje náš vzťah k našim významným osobnostiam, ktorým sme vždy boli a zdá sa, že aj dnes sme – napriek častým diskusiám o vlastenectve a potrebe lepšie poznávať našu minulosť a oboznamovať s ňou najmä mládež – veľa dlžní. Príznačné je už vôbec to, ako vlastne vznikol v Ivanke pri Dunaji prvý Štefánikov pomník pripomínajúci jeho tragédiu. Miesto opisu nechajme prehovoriť hlavného aktéra – generála Josefa Šnejdárka: „Roku 1921 jsem se vrátil na Slovensko jako velitel bratislavské divize. Přišel jsem právě včas: bývalý císař Karel provedl svůj puč, a já jsem hlídal Dunaj po celý čas, co ta věc trvala. Byl jsem totiž ustanoven velitelem „dunajské fronty“. Jednou mi bylo oznámeno z Prahy, že za tři dny přijede do Bratislavy kníže Lanza di Scala, italský ministr kolonií, aby mi odevzdal řád Italské koruny, kterým mne vyznamenal italský král a potomní císař Habeše. Ihned mi napadlo, že kníže, syn národa, který ctí hrdiny své i cizí, bude chtít navštívit místo, kde se zřítíl náš hrdina generál Štefánik, a kde našel smrt on i příslušníci italské armády, kteří ho provázeli. Zavola jsem si velitele bratislavského ženijního pluku a jeli jsme na místo, kde před dvěma lety došlo k historické katastrofě. Místo jsme musili hledat hezkou chvílí, protože i skromný kříž, jenž je označoval, už byl pryč. Když jsme s pomocí obyvatel, pracujících tam v okolí, místo spolehlivě zjistili, řekl jsem veliteli ženistů: ‘Kamaráde, dávám ti rozkaz, aby do osmačtyřiceti hodin stál na tomto místě malý pomník s vytesanými jmény generála Štefánika a padlých Italů. Tento pomník musí vypadat tak, jako by zde stál už dva roky. Zaopatríš si starý blok a zařídiš vše potřebné. Čeho je třeba, všechno dostaneš, ale pomník tu do osmačtyřiceti hodin musí být.’ Neuplynulo ani čtyřicet hodin a pomník tam byl a vypadal hodně staře. V určenou dobu přijela italská mise... Do Bratislavy přijeli Italové s jedním autem, plným věnců. Byly určeny pro pomník generála Štefánika a jeho průvodců. na místě Štefánikovy smrti pronesl kníže dojemnou řeč. Musel jsem při ní myslit na hanbu, jež by byla v očích rytířského muže padla na celý náš národ vinou několika neodpovědných funkcionářů, kdyby Italové byli tragické místo našli neposvěcené nějakým znamením.“⁷

Budmerice : Rak, 1996, s. 16; JURČIŠINOVÁ, N. Spolupráca M. R. Štefánika s Československou jednotou počas pôsobenia v spolku Detvan v Prahe (1898-1904). In HRONSKÝ, ČAPLOVIČ, ref. 2, s. 9-19.

5 LUTHER, D. *Z Prešporka do Bratislavy*. Bratislava : Vydavateľstvo Albert Marenčin, 2009, s. 215, 221.

6 KOVÁČ, ref. 2, s. 80.

7 ŠNEJDÁREK, Josef. *Pochoduj, nebo zemřil!* Praha : Elka Press 1994, s. 208-209.

Uvedené Šnejdárkove slová azda ani nie je potrebné rozvádzať, dokumentujú však prístup zodpovedných ľudí na Slovensku k Štefánikovi, ktorému, aj popri mnohých úlohách, ktoré Slovensko na začiatku 20. rokov muselo naliehať riešiť, už nejaký pomník dva-tri roky po tragédii iste mohli postaviť, keby neboli na neho prechodne zabudli. Na uvedenom mieste bol neskôr postavený pomník z dielne architekta Dušana Jurkoviča, ktorý po dočasnej devastácii po februári 1948 bol neskôr renovovaný a obec Ivanka pri Dunaji sa v súčasnosti oň, ako aj o celý areál, vzorne stará.

Pomník generála Milana Rastislava Štefánika pre Bratislavu vznikol v 30. rokoch v rámci verejnej súťaže, v ktorej bol najúspešnejší český sochár profesor Bohumil Kafka (1878 – 1942). Umelec sa so Štefánikom dôverne poznal ešte z čias ich pobytu v Paríži pred 1. svetovou vojnou. Obaja sa zblížili a spriatelili. Možno aj preto sa Kafka do súťaže prihlásil. Dielo bolo hotové v prvej polovici roku 1938 a sochár sochu, určenú pre Bratislavu, vystavil vo svojom ateliéri v Prahe – Střešovicích v dňoch 2. až 10. mája 1938, pretože socha mala také rozmery, že ju nebolo možné vystaviť v žiadnej pražskej výstavnej sieni. Na predbežnú prehliadku sochy zaslal autor osobitné pozvánky mnohým významným osobnostiam vtedajšieho politického, literárneho a umeleckého života, okrem iného, aj senátorovi Antonovi Štefánkovi.⁸ O soche sa veľa písalo už vtedy a už v tom čase sa okolo nej vynorili dezinterpretácie, ktoré sa opakujú aj v našej súčasnosti. Tie dezinformácie sa týkajú jednak už zmieného leva a jednak toho, ako umelec stvárnil Štefánika – najmä jeho oblečenie.

OBLEČENIE A POSTOJ SOCHY

Kafka na rozdiel od väčšiny iných sochárov totiž „svojho“ Štefánika neobliekol do generálskej uniformy, ale do leteckej kombinézy. Kritikmi diela je táto stránka pomníka vysvetľovaná tak, že je to nedôstojné, pretože Štefánik je „v montérkach“, že je to úmysel, aby sa zastrel jeho význam, pretože postava „v montérkach“, samozrejme, nemôže byť taká dôstojná ako v generálskej uniforme. Túto otázku, domnievam sa, nie je potrebné podrobnejšie rozvádzať, pretože ide naozaj len o zlomyselné tvrdenie. Jednak po celom Československu boli vtedy a dnes, vďaka zmene režimu v roku 1989, opäť sú na území Slovenska i Českej republiky mnohé sochy a busty Štefánika v generálskej uniforme a jednak preto, že Štefánik sa v takejto kombinéze onoho osudného 4. mája 1919 vracal do oslobodenej vlasti a v nej aj zahynul. Štefánik lietadlo sám nepilotoval, sedel v ňom ako pasažier a ak by sa bol chcel do vlasti vrátiť v generálskej uniforme, mohol tak ako pasažier bez najmenších problémov urobiť. Keby bol lietadlo pilotoval, nebol by mal iný výber, než kombinézu, ale on si ju vybral aj ako pasažier. Okrem toho, každý, kto trochu pozná letcov, alebo kto slúžil na letisku, môže potvrdiť, že aj keď sú letecké vychádzkové uniformy naozaj efektné, väčšina letcov sa radšej pohybuje v leteckých kombinézach, pretože v nich nielen lietajú, ale sú aj oveľa praktickejšie. Podľa predsedu Nadácie M. R. Štefánika, ktorá sa o obnovenie Štefánikovej sochy v Bratislave zaslúžila, profesora Jána Fusku, letecká kombinéza symbolizuje tak progresivnosť vtedy nového a prudko sa rozvíjajúceho leteckého priemyslu, ako aj novej zbrane.⁹ V tejto súvislosti je zaujímavé, že do verejnej súťaže sa zapojil okrem iných umelcov aj slovenský sochár Andrej Kováčik, ktorý spracoval viacero návrhov. Podľa dokumentácie predloženej Výboru pre postavenie sochy generálovi Štefánikovi v Bratislave je medzi nimi aj ná-

8 Slovenský národný archív, f. Anton Štefánek, šk. č. 9.

9 FUSKA, Ján a kol. *Pamätník Milana Rastislava Štefánika v Bratislave. Vznik a znovupostavenie*. Bratislava : Elán, b.r. (2010), s. 28.

vrh, na ktorom je Štefánik tiež oblečený v leteckej kombinéze. Teda aj slovenský sochár Kováčik rozmýšľal podobne ako autor víťazného návrhu, Čech Kafka.¹⁰

Samotný Kafka sa o svojom diele vyslovil nasledovne: „*Pojal jsem pomník gen. M. R. Štefánika tak, aby osobnost tohto veľkého syna Slovenska byla vyjádřena v plném jeho hrdinském, národním a státním významu. Vytvořil jsem Štefánika jako generála ve chvíli odletu s poselstvím svobody svému lidu do domoviny.*“¹¹ Poukázanie na „posolstvo slobody“, možno vzťahovať na zvinutú listinu, ktorú drží Kafkov Štefánik v pravej ruke (Pittsburská dohoda?). Vpred posunutú pravú nohu vysvetľuje J. Fуска ako symbol aktivity človeka, ktorý kráča odhodlane vpred – za svojím cieľom.

Správnosť voľby stvárnenia M. R. Štefánika v leteckej kombinéze možno podporiť aj paralelou problému Štúrovho pomníka v Modre. Keď po druhej svetovej vojne bola snaha Štúrov pomník v Modre odstrániť (prekážal autor a prekážala aj Štúrova pravica – komunisti tvrdili, že nastrážuje – ale to je len dodatočný výmysel. V rokoch 1937– 1938 to nikoho nenapadlo a k soche sa vyjadrovali aj českí umelci.) a nahradiť iným, tak hlavný iniciátor a aj predseda bývalého Výboru pre postavenie sochy Ludovítovi Štúrovi Dr. Július Dérer (ev. a.v. farár v Modre) musel za sochu znovu zabojsovať, tentoraz proti komunistom (predtým bojoval proti Tisovi a ľudákom) a vysvetľoval ideový zámer Štúrovej sochy takto: „...*nádejný pomník má vystihovať niečo typicky štúrovského, čo by sa nemohlo vzťahovať na iných národovcov a samozrejme predstaviť nám Ludovíta Štúra ako ústrednú osobnosť našich dejín, s jeho veľkým významom pre národ... Chceli sme sa tým vyhnúť chybe na Slovensku v tej dobe bežnej, že krem mohly na Bradle ani jeden pomník nevystihuje nič typického a špeciálneho osoby, ktorú predstavuje. Ku príkladu zo Štefánikovských pomníkov každý sa hodí na ktoréhokolvek generála, len hlavu vymeniť. Nevystihuje nič typicky hviezdoslavovského ani Hviezdoslavov pomník v Bratislave a nič typicky štúrovského ani Štúrov pomník v Bánovciach.*“¹²

PYLÓN, ČESKOSLOVENSKÝ ŠTÁTNY ZNAK A LEV

Pylón za Štefánikom mal symbolizovať československý štát, jeho jednotu a pevnosť. Dodatočne už vieme, aj keď sa – Československo – v roku 1993 rozdelilo, že v roku 1938 bola iná doba. V čase, keď sa Štefánikova socha v Bratislave inštalovala, ohrozenie republiky v dôsledku agresívnych zámerov tretej ríše, ako i ďalších susedov Československa i domácej iredenty, zo dňa na deň vzrastalo.

Na vrchole pylónu je mohutný lev stojaci na troch labách, s ľavou prednou položenou na malý štátny znak Československej republiky. Práve tento lev sa nesprávne interpretuje, že ide o „českého leva“, symbol „českej“ či „československej“ štátnosti. Oba pojmy, ako českú, tak aj československú štátnosť dávam do úvodzoviek, pretože, ako vyplynie z ďalšieho výkladu, lev ako súčasť Štefánikovho pomníka nemá ani s jednou štátnosťou nič spoločné. Pokiaľ ide o českého leva, ktorý symbolizoval českého kráľa a územie Čiech, jeho heraldická podoba je jednoznačná: v červenom poli kráčajúci strieborný **dvojchvosť** lev, s korunou na

10 Výtvarný archív Slovenskej národnej galérie v Bratislave, osobný fond Andrej Kováčik, inv. č. 14 – 17. Za informáciu ďakujem pracovníčke archívu Kataríne Bodorovej. A. Kováčik zhotovil v roku 1929 sochu M. R. Štefánika pre Spišskú Novú Ves.

11 List B. Kafku Ministerstvu školstva a národnej osvety z 15. apríla 1939. FUSKA, ref. 10, s. 28.

12 Z listu J. Déreera vtedajšiemu povereníkovi školstva Ernestovi Sýkorovi zo 6. novembra 1956: Informácia o Štúrovom pomníku v Modre, čj. 382/1956 uloženého v Archíve Slovenského národného múzea – Múzeum Ludovíta Štúra v Modre, fond pozostalost' J. Déreera, Štúrov pomník.

hlave a s otvorenou tlamou s vyplazeným jazykom. Spravidla sa zdôrazňuje aj jeho pozlátaná zbroj – zuby a pazúry, ako aj pozlátaný vyplazený jazyk.¹³ Pokiaľ ide o malý štátny znak Československej republiky, ten je definovaný nasledovne: „*Na červeném štítě stříbrný dvouocasý lev ve skoku v pravo hledící, úst rozžavených, s jazykem vyplazitým. Drápy s členkou, vše zlaté barvy, nesoucí na prsou červený štítek s třemi modrými vrchy, z nichž na prostředním vyšším vztyčen jest stříbrný kříž patriarší.*“¹⁴ Nie je celkom jasné, čo sa myslí v popise tohto znaku pod pojmom členka, pretože lev žiadnu členku nemá, má však pozlátanú korunu. Preto by asi správnejší heraldický popis mal byť nie „*s členkou*“, ale „*s korunou*“.

Ako vidíme, lev na pylóne nemá s českým dvojchvostým levom, ktorý sa stal aj súčasťou československého štátneho znaku (dnes štátneho znaku Českej republiky) – malého, stredného a veľkého, ako aj štandardy prezidenta republiky,¹⁵ naozaj nič spoločné. Donekonečna sa opakujúce tvrdenie o českom levovi možno odvodit len z neznalosti historických súvislostí a heraldických pravidiel. Ďalšie príklady používania a zobrazovania českého leva ako súčasť rodových či mestských erbov uvádza každá heraldická príručka alebo súpisy rodových erbov.¹⁶ Čo teda znamená lev za Štefánikovou sochou? V zásade sú možné dva výklady. Podľa prvého, menej pravdepodobného, ale v podstate prípustného výkladu, odvodeného z heraldických pravidiel, ide o ochrancu štátneho znaku – štítonosiča, aj keď v tomto prípade v netypickom postoji. Lev obyčajne mal na znaku, ktorý mal ako heraldický štítonosič – ochranca, obidve predné laby.¹⁷ Ako jeden z príkladov tu môžem uviesť leva chrániaceho mestský erb Bratislavy na fontáne pred Starou tržnicou na Námestí SNP v Bratislave. Podľa druhého, pravdepodobnejšieho výkladu, symbolizuje lev silu a odhodlanosť brániť svoj štát. To je zdôraznené aj tým, že lev má ľavú prednú labu položenú na malom štátnom znaku. Skúste levovi s rozďavenou tlamou vyrvať niečo, čo si chráni labou!¹⁸ Leva, kráľ zvierat, symbol odvahy a neohrozenosti, možno chápať ako stelesnenie československých légii, organizovaných hlavne M. R. Štefánikom, vďaka ktorým slobodný československý štát vznikol.¹⁹ Pritom je príznačné, že na symboloch a historických zástavách rôznych organizačných útvarov légii bol práve český lev (teda dvojchvostý kráčajúci heraldický lev) – napríklad u Českej družiny v Rusku, u Roty Nazdar vo Francúzsku či na zástave 7. čs. streleckého pluku „Tatranského“ v Rusku. Sám autor diela, ktorý je asi najpovolanejší na výklad toho, s akým zámerom stvárnil Štefánikov pamätník práve tak, ako ho stvárnil, o tom napí-

13 Zákon č. 252 ze dne 30. března 1920, kterým se vydávají ustanovení o státní vlajce, státních znacích a státní pečeti, § 589. In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Částka XLVIII, vydána 22. dubna 1920, s. 539.

14 Tamže.

15 Tamže, § 5 a 6, s. 539-540.

16 SEDLÁČEK, A. *Českomoravská heraldika*. Praha : 1902, BÁRCZAY, O. *A heraldika kézikönyve*. Budapest : 1897; ILGEN, Heraldik. Berlin – Leipzig : 1912; NOVÁK, J. *Slovenské mestské a obecné erby*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1967; HALÁDA, J. *Lexikon české šlechty. Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*. I–III. Praha : Akropolis, 1992.

17 Ladislav Vrteľ v súvislosti s erbmi uvádza, že ľudské, bájne či zvieracie postavy stojace za štítom alebo – častejšie – po jeho bokoch, sú nosiči a strážcovia. Ak postavy stoja vedľa štítu, no nedotýkajú sa ho, hovoríme o strážcoch, ak sa ho dotýkajú, hovoríme o nosičoch. Domnievam sa však, že ako v prípade leva na Štefánikovom pomníku, tak aj v prípade leva s mestským erbom Bratislavy, ide o ochrancu, strážcu, aj keď sa levy erbov dotýkajú. Podľa Vrteľa nadobúdajú v novovekej heraldike stále väčší význam vedľajšie súčasti erbu – okrem iného aj strážcovia, nosiči. VRTEĽ, L. *Osem storočí slovenskej heraldiky*. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 12, s. 155.

18 Štefánikov pomník s pylóno a levom stál pôvodne v roku 1938 na dnešnom Námestí Eudovíta Štúra v miestach, kde teraz stojí súsošie Štúrovci. Traduje sa, že keď nacistické Nemecko obsadilo bratislavskú Petržalku, z druhého brehu Dunaja bolo dobre vidieť leva na pylóne. Zbadal ho pri svojej návšteve aj Adolf Hitler a údajne vyslovil vetu: „*Stefanik kann bleiben, aber die tchechische Katze muss weg!*“

19 FUSKA, ref. 9, s. 28-29.

sal: „Tuto postavu hrdiny doplnil jsem alegorickým lvem na pylonu, stojícím za sochou generálovou. Lev je prastarý symbol síly a důstojnosti a takto pojat se vyskytuje v přechýlených uměleckých dílech různých dob a národů. Na první pohled je zřejmo, že to není stylizovaný heraldický lev Český, ten by musel býti vztyčen, ve skoku, s korunkou na hlavě, s vyplazitým jazykem a dvojocasý.“²⁰

Na Štefánikovej soche máme spolu štyroch levov, jedného jednochvostého neheraldického na pylóne a troch heraldických, dvojhvostých. Jeden z nich je na malom štátnom znaku a dva sú na golieri Štefánikovej blúzy pod leteckou kombinézou. Tá vlastne symbolizuje, že sa do vlasti vracia nielen ako francúzsky generál, ale aj ako československý minister vojny.

Okrem ikonografie Štefánikovho pomníka má veľký význam aj miesto, kde je umiestnený. Aj okolo tejto otázky boli vášnivé polemiky a veľké spory. To je však už iná otázka, ktorú v súvislosti s problémom leva a toho, čo symbolizuje, v tomto príspevku riešiť nemožno. Okolo podoby sochy a jej umiestnenia boli veľké spory a vášnivé diskusie aj v roku 1938. Milan Hodža zdôraznil význam toho, že Štefánikova socha bude stáť na mieste bývalého Korunovačného pahorka a súsosia Márie Terézie nasledovne: „*Utešené námestie hlavného mesta Slovenska, na nábreží nášho Dunaja, čaká na svojho vznešeného hosta, na svoju ozdobu: na pomník generála Štefánika. Kedysi hrdo sa tam vypínal pomník cisárovnjej a kráľovnej Márie Terézie. Bol pomníkom našej poroby: hrdá a spupná kráľovná opierala sa na zbraň maďarskej šľachty. To bol náš osud. Spravodlivý beh dejín odplavil Máriu Teréziu a jej hrdý rod. Na jej miesto prichodí ktosi, kto je väčší ako ona, blíži sa ten, v kom stelesnený bol duch, čo zmietol zo sveta habsburgovcov a celý ten spráchnivý svet. Lebo taký je beh sveta, že začína sa nová história. Padol Habsburg a ešte i mŕtvy vládne a dejstvuje Slovák – Kopaničiar z Košarísk*“.²¹ Hodža v čase, keď sa aj nad Štefánikovým dielom – Československou republikou – hromadili mračná, považoval za najdôležitejšie pripomenúť, že slovenské oslobodenie je „*nerozlučne a na večné veky*“ spojené s menom a s prácou generála Štefánika.²²

Diskusie o podobe a umiestnení obnoveného Štefánikovho pomníka, ktoré sa v minulých rokoch obnovili s rovnakou vehemenciou, ak nie ešte väčšou, ako v roku 1938, nesvedčia o tom, že by sme sa boli z dejín poučili. Domnievam sa, že nech boli vyjadrenia ako laikov, tak aj niektorých odborníkov akokoľvek odmietavé, pokiaľ ide o výber nového miesta pre Štefánikov pomník v Bratislave, každý, kto sa prechádza po nábreží Dunaja v okolí pomníka, ak bude úprimný, môže potvrdiť, že socha dôstojne zapadá do veľkoryso riešeného priestoru vo štvrti Eurovea a ani to „zvierá“ a ani ten „letec“ nepôsobia rušivo z perspektívy či už od nového Slovenského národného divadla alebo od Dunaja.

PARAMETRE ŠTEFÁNIKOVHO POMNÍKA V BRATISLAVE

Bronzová postava M. R. Štefánika je vysoká 740 cm, váži 6 000 kg a stojí na podstavci vysokom 344 cm. Socha je samonosná bez výstuží, a keďže Bratislava je známa aj tým, že v nej duje často silný vietor, mala by odolať sile vetra s rýchlosťou až 200 km za h. Hlavný pylón je vysoký 21,6 m a sú na ňom umiestnené tri bronzové tabule. Cínovo-bronzový lev je dlhý 640 cm, jeho výška s podstavcom má 420 cm a jeho celková hmotnosť je 5 900 kg.²³

20 Tamže.

21 HODŽA, Milan. Štefánik – nová história. In OSUSKÝ, Štefan – PAVLŮ, Bohdan (red.). Štefánik. Kniha prvá: spomienky a postrehy. Praha : L. Mazáč, 1938, s. 7.

22 Tamže, s. 10.

23 Podrobnejšie ČAPLOVIČ, M. Cesty M. R. Štefánika ako vojaka I,II *Obrana*, 17, 2009, č. 5-6, s.12-13,14-15,

Len pre úplnosť dodávam, že jeden zmenšený tretinový model tejto sochy (vysokej 740 cm, tretinové modely majú 248 cm) sa nachádza v Prahe pred Štefánikovou hviezdárňou na Petříne a druhý tretinový model tejto sochy je v južnom Francúzsku v mestečku Paulhan,²⁴ čo má hlboký symbolický význam, pretože neďaleko od Paulhanu, v Pézenas sa narodil kapitán Louis Paulhan, prvý letec, ktorý preletel v roku 1910 kanál La Manche a počas 1. svetovej vojny bol vojenským pilotom na srbskom fronte, a práve on 22. novembra 1915 previezol zraneného a na smrť chorého Štefánika z Prizrenu do albánskej Valony (dnes Vlëre).²⁵ Zmenšený model rovnakej sochy je aj na nádvorí Štefánikovho rodného domu na Košariskách, v ktorom sa v súčasnosti nachádza Slovenské národné múzeum – Múzeum M. R. Štefánika.

Štefánik bol nepochybne zložitá a mnohovrstevná osobnosť. Excelentný novinár a ostrý kritik horlivých stúpcov jednotného československého národa za prvej republiky Laco Novomeský jeho výnimočný zjav a nejednoznačné zaradenie výborne vystihol v recenzii dvojväzkového diela, prinášajúceho dokumenty a spomienky súčasníkov na Štefánika: „... Slovenský vlastenec, pofrancúzštený citom, zmýšľaním i občianstvom. Prívrženec jednoty Slovákov a Čechov ako slovenskej existenčnej potreby – Čechoslovák – s náruživým odporom proti horlivosti česko-slovenských zjednocovateľov. Odporca československého zjednotenia, ktorý však nedovoľuje utvorenie samostatných slovenských jednotiek so slovenskými dôstojníkmi, a prikazuje spoločnú službu v jednotnej armáde. Odporca slovenského separatizovania sa, ktorý však úzkostlivo dbá na to, aby Slováci v zahraničnom odboji vynikali pri Čechoch odvahou a húževnatosťou, keď nemôžu vyniknúť množstvom, a tak si zaslúžili meno a miesto v tomto zápase. Dôsledný prívrženec slovenskej účasti v oslobodzovacom boji, ktorý však hovorí po amerických zhromaždeniach po česky,²⁶ alebo neváhal by nechať odboju len české označenie, aby nekomplikoval vec, ktorá stála v tých časoch ponad všetky národné odlišnosti. Slovenský národovec – načo vypisovať, ako je oddaný citom i činom svojej trojmiliónovej fajte? – avšak tým istým citom a takými istými húževnatými činmi je oddaný aj Srbom, Čechom, najviaczej Francúzom... Každý si môže Štefánika prisvojiť: konzervatívec i pokrokár, veriaci i bezbožník, šovinista i protinacionalista, Čechoslovák i separatista, keď pri dobrej vôli spočinie na vonkajšom vzhľade jeho činov a na literách jeho slov... Slovenského patriota zavrhuje Francúz Štefánik; odrodilého svetoobčana jeho národné povedomie. Nacionálny egocentrizmus popiera jeho svetovosť, proti svetáckosti polemizuje jeho horúci vzťah k Slovensku. Čechoslováctvu odporuje jeho dôraz na svojráze a odlišnosti Slovákov a Čechov, slovenskému čechofóbskemu separatizmu zas prízvuk, ktorý kládol na osudovú spolupatričnosť oboch národov. Reakčnú regresív-

tiež MEŠKO, M. Bojová a politicko-diplomatická činnosť M. R. Štefánika v Srbsku. In *Vojenská história*, roč. 13, 2009, s. 25-43.

24 Pôvodne stála v záhradách Tuilleries v Paríži.

25 FUSKA, ref. 9, s. 30.

26 Tu je Novomeský nepresný. Štefánik v USA rozprával aj po slovensky, napríklad v Chicagu. GETTING, Milan. *Z rozpomienok na Dr. Milana Rastislava Štefánika*. In OSUSKÝ, PAVLŮ, ref. 20, s. 139-155, 152-153. Hoci Getting píše, že Štefánik pri každom verejnom vystúpení v New Yorku vždy hovoril po česky, redakcia v poznámke č. 1 na strane 153 uvádza: „Trvádenie toto je v rozpore so spomienkami iných. V Chicagu na pr. v stredu Čechov, mal Štefánik reč na veľkom zhromaždení Čechov a Slovákov 14. októbra 1917. Medzi rečou odrazu vraví: 'Odpusťte, že hovorím slovensky, však mi nezazlievate. Nerobím to naschvál, ale i preto, že mi to moje srdce našeptalo. Ani nechcem tým našu srdcovú i ideovú jednotu zdôrazňovať, lebo by sa to mohlo vysvetľovať, že tomu sami neveríme.' (Vid' zborníček *Národní hrdina Dr. M. R. Štefánik*, red. Karel J. Zákoucký, str. 96).“ Redaktori prehliadli, že Getting hovorí o New Yorku a oni sa odvolávajú na udalosť týkajúcu sa Chicaga. Striedavé používanie slovenčiny a češtiny je však úplne v duchu hlasizmu: robili tak v rôznych obdobiach aj Šrobár, Hodža, Štefánek a ďalší predstavitelia tohto hnutia. O slávnosti v Chicagu pozri František HÁJÍČEK, *Milan Rastislav Štefánik v Chicagu*. Tamže, s. 259-261.

*nosť pranieuje jeho pokrokárstvo; zasmušilých pokrokárov zas jeho konzervatívnosť. Katolíckej neznášanlivosti môže prekážať jeho protestantstvo, evanjelickú úzkoprsoť popiera tým, že prvý začal styky nového štátu s Vatikánom...*²⁷

Pôvodná bratislavská Štefánikova socha z roku 1938, ako stelesnenie demokratického Československa, boja Čechov a Slovákov za slobodu a demokraciu, samozrejme, neodolala dvom totalitným režimom, ktorým myšlienky, ktoré symbolizovala, neboli po chuti. Príznačné je už to, že sa v septembri 1938 zišla v Bratislave komisia na čele s B. Kafkom, ktorá dohotovené dielo prevzala po odbornej stránke. Ale po vyhlásení autonómie Slovenska 6. októbra 1938 sa už žiadne odhalenie sochy nekonalo. To akoby predznamenovalo nasledujúce smutné osudy tohto pomníka. Už v roku 1940 bol z pomníka odstránený lev a neskôr sa zlikvidoval aj pylón. Štefánikova socha tam stála až do roku 1954, keď bola na príkaz predstaviteľov komunistického režimu odstránená a následne zničená. Pravdepodobne ju rozstavili. Pylón s levom chrániacim už nový socialistický československý štátny znak bol v roku 1988 znovu postavený pred Slovenským národným múzeom, ale bez Štefánikovej sochy, ako Pamätník československej štátnosti. Pri ňom sa 28. októbra každoročne konali v Bratislave oslavy, naposledy v roku 2008.

A práve to, že sa žiadne odhalenie Kafkovej sochy M. R. Štefánika v Bratislave neuskutočnilo, možno prispelo k mnohým dezinterpretáciám tohto diela až do našej súčasnosti. Ak by sa postavenie pomníka realizovalo v inej dobe ako v čase pred Mníchovom a ak by sa nejaká slávnosť bola uskutočnila, možno by zainteresovaní boli podrobne vysvetlili aj význam a symboliku jednotlivých súčastí pamätníka. Nevedno, ako by sa takéto odhalenie bolo uskutočnilo a aký by bol býval program, o tom možno len špekulovať. Môžeme si však vypomôcť programom slávnosti odhalenia Štefánikovej sochy v Spišskej Novej Vsi, ktorá sa uskutočnila v dňoch 4. – 5. júla 1929. Autorom tamojšej sochy bol bratislavský maliar Andrej Kováčik.²⁸ Je veľmi zaujímavé, že, ako je uvedené vyššie, Kováčik sa zúčastnil aj na súťaži Výboru pre postavenie pomníka generálovi Štefánikovi v Bratislave, ale jeho projekt zaslaný do anonymnej súťaže pod heslom „Héros“ neuspel. Kováčik tu predložil niekoľko variantov návrhu sochy, okrem iného, aj v leteckej kombinéze, s levom, orlom, Staročechom a Staroslovákom, respektíve postavami legionárov. Slávnostné odhalenie Štefánikovej sochy v Spišskej Novej Vsi²⁹ sa uskutočnilo podľa nasledovného scenára: 4. júla sa o 18. h v Spišskej Novej Vsi konal koncert vojenskej hudby pešieho pluku č. 37 z Levoče a o 20. h sa v mestskom divadle uskutočnilo divadelné predstavenie Medkovej legionárskej hry *Plukovník Švec*. Pred predstavením mal slávnostný príhovor major gšt. František Hála. Nasledujúci deň, 5. júla 1929 bol o 6. h ráno slávnostný budíček, o ktorý sa postarala hudba pešieho pluku 37. O 9. h už miestni privítali hostí na železničnej stanici a tí si od 9. 15 h popozerali Podtatranskú výstavu. Samotné odhalenie sochy sa začalo o 11. h fanfárami z Libuše v podaní hudby pešieho pluku 37. Slávnosť otvoril predseda Miestneho odboru Matice slovenskej Fraňo Bajtoš. Tajomník tej istej inštitúcie Peter Maxon oboznámil prítomných s krátkymi dejinami vzniku sochy a prečítal pamätnú listinu o jej postavení. Spevokol východoslo-

27 Novomeský to napísal v recenzii dvojzväzkového zborníka dokumentov o Štefánikovi, ktorý redigovali: Š. Osuský, B. Pavlů, L. Bartušek, J. Smrek. Vydal L. Mazáč v Prahe 1938, ref. 20. (NOVOMESKÝ, L. *Pri pomníku známeho vojaka*. In: *Publicistika zväzok IV, 1938-1944, Slávnosť istoty, Výber zo statí a príspevkov o kultúre a umení 1938 - 1944*, Bratislava : Nakladateľstvo Epoque, 1970, s. 163-165. Vyšlo pôvodne: In *Elán IX (1938-1939)*, č. 4, december 1938, 3- 4 pod pseudonymom Pavel Havran.)

28 Ref. 11.

29 Túto Štefánikovu sochu odstránili už v roku 1948. Pravdepodobne ju zničili. Po roku 1989 sa po nej istý čas pátralo, ale bezúspešne.

venských učiteľov potom zaspieval skladbu *Sviatok Slovenska* od autorov Krčméryho a Bel-
lu. Slávnostný prejav mal splnomocnený minister a československý vyslanec v Paríži Šte-
fan Osuský. Za československú vládu prehovoril minister školstva a národnej osvety Anton
Štefánek a prejavy preniesli aj ďalší rečníci. Po ďalšom vystúpení Spevokolu východoslo-
venských učiteľov odovzdal predseda Mo Ms F. Bajtoš sochu starostovi mesta Spišská Nová
Ves Jozefovi Bačánimu. Na záver slávnosti zazneli štátne hymny a pred mestským domom
sa uskutočnilo defilé (prehliadka) vojska. Na záver slávnosti sa uskutočnil slávnostný obed
v mestskej Redute. Pri tejto príležitosti bolo mesto vyzdobené národnými zástavami.³⁰ Pod-
ľa podobného scenára by sa bola pravdepodobne uskutočnila aj slávnosť odhalenia Štefáni-
kovej sochy v Bratislave; možno by len kultúrny program bol bohatší a bolo by prítomných
viacej oficiálnych predstaviteľov politického, verejného, kultúrneho či vojenského života.

OBRAZOVÁ PRÍLOHA:

1/ Pôvodný pomník M. R. Štefánika na bývalom Korunovačnom námestí v Bratislave.
(Reprodukcia prevzatá z knihy J. Fusku.)

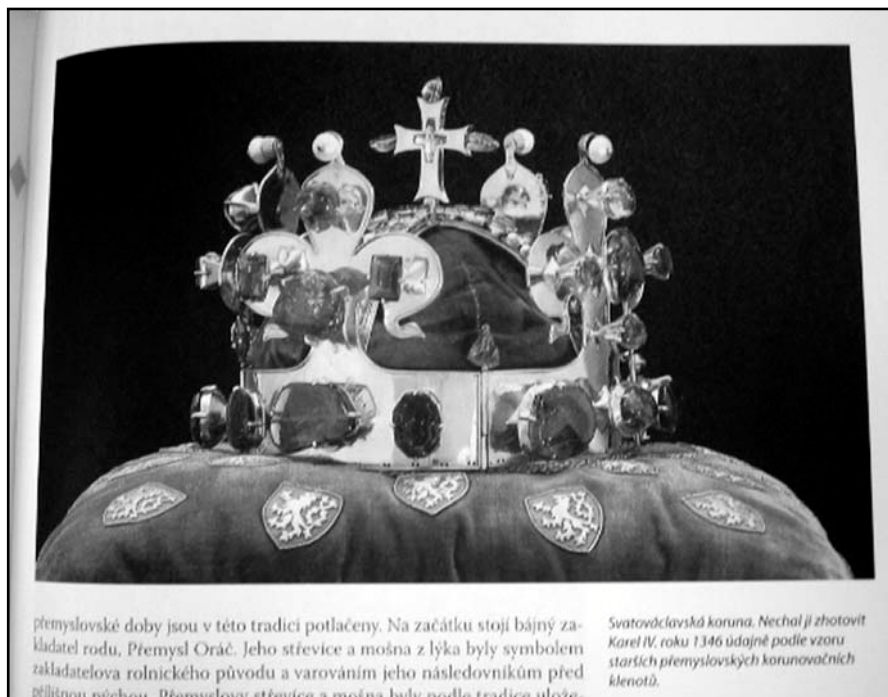
30 O slávnosti informoval podrobne Slovenský denník 6. júla 1929.

2/ Úprava Štefánikovej sochy v roku 1938. Reprodukcie z knihy D. Luthera. Z Prešporka do Bratislavy, s. 215 a 221.

3/ Súčasný pomník v štvrti Eurovea v Bratislave. (Zo zbierky autora.)

4/ Heraldické stvárnenia českého leva. SOMMER, P. – TŘEŠTÍK, D. – ŽEMLIČKA, J. (eds.): Přemyslovci. Budování českého státu. Praha : Lidové noviny, 2009, s. 531.

5/ Lev – štítonosič, chrániaci erb mesta Bratislavy, Námestie SNP. (Zo zbierky autora.)

6/ Jeden z dvoch levov – štítonosičov na pôvodnej budove Policajného riaditeľstva v Bratislave na Špitálskej ulici. (Zo zbierky autora.)